

ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОНСУЛЬТАЦІЯ

Іващенко В. Л.,

доктор філологічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри видавничої справи,
Інститут журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка
v.ivashchenko@kubg.edu.ua

Ivashchenko Viktoriia,

Doctor of Philology, Senior Researcher,
Professor of the Department of Publishing,
Institute of Journalism
of Borys Grinchenko Kyiv University
v.ivashchenko@kubg.edu.ua

УДК 811.16:81'06/37

DOI: 10.28925/2524-2644.2018.6.7

ПОНЯТТЯ «ЕТИКА ТЕРМІНОЛОГІЇ» У КОРЕЛЯЦІЇ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

CONCEPT “ETHICS OF TERMINOLOGY”

IN THE CORRELATION OF CONNECTED CONSTITUTIONS

Анотація. Сьогодні видається актуальним обґрунтування доцільності відродження дещо призабутого в наукових колах поняття «етика термінології», яке входить до парадигми наукових понять «етика науки» / «наукова етика», «лінгвістична етика» / «лінгвоетика», «мовна етика», «етика мови / мовлення», «етика слова», «етос постнекласичної науки» та ін. У пропонованій розвідці зіставлено кореляції окреслених понять у польській, українській та російській мовах, прокоментовано погляди деяких мовознавців щодо особливостей їхнього функціонування в різних лінгвопросторах. На тлі розмежування цих одиниць розкрито зміст та сучасне розуміння поняття «етика термінології», яке свого часу до наукового обігу ввів Ч. С. Пірс. З огляду на специфіку використання технічної та гуманітарної термінології на часі також упровадження понять «етика технічної термінології / етика термінології технічних наук» та «етика термінології гуманітарних наук» («етика філософської термінології», «етика граматичної термінології» тощо).

Ключові слова: наукове поняття, етика термінології, зміст поняття, функціонування, парадигма.

Abstract. Today, it is justified the expediency of reviving somewhat forgotten in the scientific circles the concept of “ethics of terminology”, which is part of the paradigm of scientific concepts “ethics of science” / “scientific ethics”, “linguistic ethics” / “linguistic”, “linguistic ethics”, “ethics of speech / speech”, “the ethics of the word”, “ethos of post-classical science”, etc. The proposed exploration compares the correlations between the above concepts in Polish, Ukrainian and Russian, and comments on the views of some linguists as for peculiarities of their functioning in different lingual spaces. Against the background of the delimitation of these units, the content and modern understanding of the term “ethics of terminology”, which at one time introduced the Ch.S. Pier. Taking into account the specifics of the use of technical and humanitarian terminology on time, the introduction of the concepts of “technical ethics ethics of technical terminology” and “ethics of terminology of humanities” (“ethics of philosophical terminology”, “ethics of grammatical terminology”, etc.).

Keywords: scientific concept, ethics of terminology, content of concept, functioning, paradigm.

Вступ. Проблема етичного в термінології вже давно не була об’єктом спеціального вивчення. Аналізуючи філософську проблему етичного в науці та екстраполюючи її на вивчення термінології, вбачаємо за необхідне простежити використання в наукових працях представників різних термінологічних шкіл окремих мовних ареалів терміна етика термінології, який ще на початку ХХ ст. запропонував Ч. С. Пірс. Спробуємо також сформулювати його

дефініцію на тлі розуміння змісту поняття «етика науки» (теорія моралі, що формулює, обґрунтовує та пропагує специфічні норми поведінки науковців) [1, с. 159], що входить до парадигми наукових понять «етика науки» / «наукова етика», «лінгвістична етика» / «лінгвоетика», «етичне в мові», «мовна етика», «етика мови», «етика мовлення», «етика слова», пов’язаних між собою певними логічними відношеннями.

© Іващенко В. Л., 2018

Інтегровані комунікації, 2 (6), 2018

ISSN 2524-2644

Методи дослідження. Проблема наукового дефініювання в окресленому аспекті вивчення кореляції та функціонування суміжних понять вимагає застосування зставного й прогностичного методів, методу аналогії та лексико-семантичного аналізу.

Результати й обговорення. У російському мовознавстві більшою мірою практикують термін лингвистическая этика (або лингвоэтика) й визначають його по-різному. Зокрема В. З. Дем'янков з огляду на когнітивні аспекти вбачає в лингвистичній етиці, яку відмежовує від лингвистичної естетики, лингвистичної психології та лингвистичної логіки, дисципліну, що займається дослідженням того, як говорять про різні вчинки та формулюють оцінки тих чи інших дій [2, с. 35]. Т. І. Сурикова з позиції стилістики вирізняє лингвоетику як один із напрямів медіа-стилістики, основна ідея якого – накладання уявлень про належне, зафіксованих у філософській, професійній та наївній етиках, на дослідження мови, в якій, поперше, закріплено етичні знання, а по-друге, їх репрезентовано в комунікації. На думку дослідниці, предметом лингвоетики можна вважати систематизацію етично маркованих явищ мови відповідно до наукової (представлена терміносистемою етики, приписами, заборонами тощо) та мовних картин світу (представлена етичною оцінкою з огляду на гендер, політику, культуру, прецедентну базу, стереотипи тощо через граматику мови, лексику та фразеологію як частини культурного коду) [3, с. 99–102]. Деякі дослідники послуговуються також терміном лингвистическая эстетика (лингвоэстетика) на позначення або «ідеї самоорганізації художніх творів», або «не зовсім сформованого напрямку лингвистичних учень 1920–30-х рр.» [4, с. 153]. Термінологічні виміри естетичного вимагають окремого дослідження. У статті ми лише побіжно торкаємося цього питання.

Проблематику етичного в мові в аспекті розуміння його як філософської категорії було започатковано в працях українських і польських мовознавців у 80-х рр. минулого століття. Напр.:

- у Н. Бабич: «... етичне в мові – конкретно-історична система мовних засобів (ресурсів) у їх відповідності до форми моральної свідомості й поведінки людини, що передбачає ефект добра (чи покарання зла)...» [5, с. 21]. Пор.: «Естетичне в мові – це форма мовленнєвої діяльності людини, спрямована на створення прекрасного (напр., твору як метазнака художньої культури) або на оцінювання (емоційно-експресивне чи нейтральне) наслідків творчої діяльності людини в усіх сферах її соціальної та індивідуальної (особистісної) практики» [5, с. 21];

- у Т. Згулки: «Język jest potężnym narzędziem używanym w kontaktach międzyludzkich. Używanie go może być oceniane w kategoriach etycznych tak samo, jak wszelkie inne działania podejmowane przez ludzi, a mające

konsekwencje dla innych – osób lub zbiorowości. Językiem, słowem można oczernić kogoś, można go zelżyć. Ale też można zniszczyć zbiorowość – na przykład kłamiąc» [6, s. 88].

Українські мовознавці (переважно в лінгводидактичному аспекті) надають перевагу термінові етичність мовлення, що базується на філософському розумінні основного поняття етики «добро (добре)». Етичність мовлення пов'язують із загальнолюдськими й національними засадами, що відображають найкращі риси народу (працьовитість, любов до батьківщини, шанобливе ставлення до інших народів), любов до рідної мови, всебічне й нормативне користування нею [7, с. 323]. Цим терміном послуговуються як корелятом терміна естетичність мовлення, що базується на філософському розумінні основного поняття естетики «краса (художність)». Естетичність мовлення пов'язують із красою в колективному (груповому) та в індивідуальному вияві й сприйнятті, закріпленою за мовною та мовленнєвою семантикою слів, речень, тексту (напр., за словами з позитивним змістом на протизагаду словам із негативним, вульгарним, образливим) [7, с. 323]. Не оминув дослідницької уваги й терміни естетика мови в сенсі мовної матеріалізації світу через людину в єдності космічного й екзистенційного [8] та естетичність мови на позначення комунікативної якості мови, що полягає в оптимальному відборі й організації її відповідно до комунікативних умов і завдань самого змісту, оптимальному мовному оформленні змісту, гармонії та цілісності тексту, якості його зовнішнього оформлення у писемній формі та виконання в усній [9, с. 197–198]. Розкриваючи залежність культури мислення від загальної культури особистості, що проявляється в культурі мовлення й виражена такими аспектами, як поліфункціональність, нормативність, адекватність та естетичність, О. С. Рязанова оперує термінами естетика слова й естетичне слово. На думку дослідниці, працювати над естетикою слова означає працювати над усіма його компонентами – змістом, формою, логічністю, лексикою, образністю, виразністю, точністю, жанрово-стилістичним оформленням. До ознак естетичного слова, крім точності, логічності, виразності, образності, О. С. Рязанова відносить ще й правильність, чистоту, різноманітність (багатство), послідовність, доречність, доступність, достатність і дієвість мовлення [10]. Що ж до терміна етика слова, то його майже не використовують. Деякі дослідники послуговуються терміном етика [дискусивно-полемічного] спілкування на позначення дотримання норм і правил поведінки в умовах суперечки (породжує терміни дипломатичний протокол, судова етика, етика проведення захисту наукових робіт) [11, с. 220–223].

Польські мовознавці активніше оперують термінами *etyka języka*, *etyka językowa*, *etyka mowy* і *etyka słowa*. Першим позначають етику міжособистісного спілкування, правильне створення тексту та певне етичне ставлення не лише відправника тексту до його одержувача, а й до мови як загального культурного (національного) блага / добра, що відповідає канонам середземноморської культури й генерується в такій ситуації, в якій людина (спільнота) відчуває себе шанованою завдяки толерантності до різних форм інакшості, поважання людського бажання допомогти, співпереживання тощо [12, с. 41]. Є. Бартмінський термін *etyka mowy* ототожнює з термінами *etyka komunikacji językowej* та *etyka dyskursu* [13]. Для А. Марковського термін *etyka słowa* – це метаодинаця теорії культури мови, що актуалізує семантику «чемне, старанне й доброзичливе передавання одержувачу істинного повідомлення» (*Etyka słowa zakłada przekazywanie komunikatu prawdziwego w sposób uczciwy, rzetelny i przyjazny dla odbiorcy*) на противагу мовній маніпуляції [14, с. 84]. Натомість термін пол. *estetyka słowa* А. Марковський розуміє як вияв мовної ввічливості, протиставляючи її публічній брутальності, вульгаризації мови [14, с. 96].

Проблема термінологічних вимірів етичного тісно пов'язана з іншою важливою проблемою, якої сучасне мовознавство фактично не торкалося, – етичного в термінології, що вимагає «реанімації» дещо забутого терміна англ. *ethics of terminology*. Позначуване ним поняття належить Ч. С. Пірсу, який уперше використав цей термін у назві лекції «*The Ethics of Terminology*» (1903) своєї навчальної програми з окремих тем логіки [15]. Пізніше лекція ввійшла до видавничої компіляції «*Grammatica Speculativa*» [16], яка містить праці дослідника, написані в період 1931–1935 рр. У роздумах щодо проблеми етики термінології Ч. С. Пірс насамперед звертає увагу на «абсолютну свободу розуму», від якої залежить «здоров'я наукового співтовариства», наголошуючи, що найпершим обов'язком науковця є супротив «диктату в науці» особливо, коли йдеться про використання термінів. Проте необхідною є також загальна угода (не занадто жорстка), «прийнята серед більшості, що послуговується певними правилами використання основних символів так, щоб останні було організовано в незначну кількість різних систем вираження, яких бажано було б у подальшому дотримуватися» [17, с. 41].

Особливого значення, на нашу думку, сьогодні має положення Ч. С. Пірса про те, що «Ідеальна термінологія для різних наук певною мірою буде відрізнятися» (!) [17, с. 43], що дає підстави визначити поняття «етика термінології» як сукупність вимог до термінів тієї чи іншої сфери знання, правил їхнього

творення й породження в традиціях термінологічних шкіл національних культур із урахуванням міжнародного досвіду, що ґрунтуються на особливостях фахової комунікації та історично вироблених засадах і нормах функціонування термінологічних одиниць у різних галузях людської діяльності, яким вони повинні відповідати, виконуючи своє призначення метаодинаць відповідно до конкретних запитів і потреб того чи іншого професійного соціуму. Теза про можливі різні ідеали термінології для різних наук дає підстави в першому наближенні розмежовувати поняття «етика технічної термінології / етика термінології технічних наук» та «етика термінології гуманітарних наук» («етика філософської термінології», «етика граматичної термінології»), що вимагає розроблення сучасної лінгвофілософської концепції терміна. Етику граматичної термінології, напр., в ареалі української культури свого часу формували паці С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, І. Огієнка [18, с. 100–101, 112; 19] та М. Любинського [20], у яких виписано загальні вимоги до граматичних термінів, правила й принципи впорядкування граматичної термінології на засадах фонетичного правопису української мови та впровадження термінології у навчальний процес.

Перенесення проблем етичного в сучасній науці на власне сферу лінгвістики й термінознавства на перспективу передбачає обґрунтування доцільності використання й визначення також понять «етос сучасної лінгвістики» та «етос сучасного термінознавства» (за аналогією до понять «етос постнекласичної науки», «новий науковий етос», «етос науки в епоху змін», «юридичний етос», «медичний етос», «етос філософії» тощо) на позначення набору нових засадничих принципів, правил і норм, оновленої методології, нової парадигми, що змінюють ідеали наукового пізнання й ціннісно-сміслові орієнтири в дослідженні лінгвістичних об'єктів та власне термінології.

Висновки. Відсутність у працях сучасних мовознавців терміна етика термінології (англ. *ethics of terminology*) (пор.: у російському мовознавстві домінування терміна *лингвистическая этика*, або *лингвоэтика*, у польському – *etyka języka*, *etyka językowa*, *etyka mowy* і *etyka słowa*, *etyka komunikacji językowej* та *etyka dyskursu*, в українському – етичне в мові, етичність мовлення, етика спілкування) засвідчує деактуалізацію самої проблеми етики в термінології, а отже, нерозрізнення особливостей функціонування термінологій технічних і гуманітарних галузей знань, що породжує чимало невиправданих дискусій. Зіставлення дефінітивних просторів аналізованих у статті метаодинаць на тлі постулатів етики термінології, які свого часу виписав Ч. С. Пірс, дає

підстави сформулювати сучасну дефініцію поняття «етика термінології», що органічно входить до парадигми окреслених наукових понять і є важливим аргументом на користь його відродження та активного використання.

Список літератури

1. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
2. Демьянков В. З. Цивилизационные параметры когниции: лингвистика – эстетика – этика – психология – логика // Вопросы когнитивной лингвистики. 2013. № 1. С. 32–47.
3. Сурикова Т. И. Лингвистические аспекты этики как направление исследований медиастилистики // Речевая коммуникация в средствах массовой информации. Санкт-Петербург : С.-Петербургский государственный университет, 2013. С. 99–102.
4. Феценко В. В., Коваль О. В. Сотворение знака: Очерки о лингвоэстетике и семиотике искусства. Москва : Языки славянской культуры, 2014. 640 с.
5. Бабич Н. Д. Основы культуры мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
6. Zgylka T. Język wśród wartości. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1988. 121 s.
7. Дудик П. С. Стилістика української мови. Київ : Академія, 2005. 368 с.
8. Москалюк В. Естетика мови: космічне та екзистенціальне // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2006. Вип. 81–83. С. 139–142.
9. Семенов О. М. Культура наукової української мови. Київ : Академія, 2010. 213 с.
10. Рязанова О. С. Естетика слова як засіб розвитку мовлення в умовах компетентнісного підходу до навчання // Освіта.UA. 2011. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/25259/. Дата звернення: 22.11.2017.
11. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови. Київ : Академія, 2007. 360 с.
12. Puzynina J., Pajdzińska A. Etyka słowa // O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny / Red. J. Miodek. Wrocław : Forum Kultury Słowa, 1995, 1996. S. 35–45.
13. Bartmiński J. Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji // Oblicza polszczyzny / Red. nauk. A. Markowski, R. Pawelec. Warszawa : Narodowe Centrum Kultury, 2012. S. 32–48.
14. Markowski A. Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 292 s.
15. Peirce Ch. S. The Ethics of Terminology // A Syllabus of Certain Topics of Logic. Boston : Alfred Mudge & Son, 1903. P. 10–14.
16. Peirce Ch. S. The Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Cambridge : Harvard University Press, 1931. 962 p.
17. Пирс Ч. Начала прагматизма. Санкт-Петербург : Алетейя, 2000. 318 с.
18. Огієнко І. Історія української граматичної термінології // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. 1908. Кн. I. С. 94–129.

19. Огієнко І. Інститут Української Наукової Мови в Києві, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm>. Дата звернення: 25.11.2017.

20. Любинський М. Уваги до проекту елементарної граматичної термінології Державної Комісії для впорядкування українського правопису // Вісник Інституту Української Наукової Мови. 1928. Вип. 1. С. 30–36.

References

1. Toftul, M.G. (2014), Modern Ethics Dictionary, ZDU Publishing House. I. Franko, Zhytomyr.
2. Demyankov, V.Z. (2013), "Civilization parameters of cognition: linguistics – aesthetics – ethics – psychology – logic", *Questions of cognitive linguistics*, No. 1, pp. 32–47.
3. Surikova, T.I. (2013), "Linguistic Aspects of Ethics as a Direction of Research in Media-Stylistics", *Speech communication in the media*, St. Petersburg State University, St. Petersburg, ss. 99–102.
4. Feschenko, V. V. and Koval, O. V. (2014), The Creation of the Mark: Essays on Linguistic Aesthetics and Semiotics of Art, Languages of Slavic Culture, Moscow.
5. Babich, N.D (1990), Essentials of the Culture of Speech, World, Lviv.
6. Zgylka, T. (1988), Język wśród wartości, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
7. Dudyk, P.S. (2005), Stylistics of the Ukrainian Language, Academy, Kyiv.
8. Moskalyuk, V. (2006), "Aesthetics of language: space and existential", *Bulletin of the Taras Shevchenko National Taras Shevchenko University of Kyiv*, No. 81–83, ss. 139–142.
9. Semenog, O. M. (2010), Culture of the Scientific Ukrainian Language, Academy, Kiev.
10. Ryzanova, O. S. (2011), Aesthetics of the word as a means of development of speech in conditions of competence approach to learning, access mode: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/25259/, date of application 22.11.2017.
11. Matko, L. I. and Kravets, L. V. (2007), Culture of Ukrainian Professional Language, Academy, Kyiv.
12. Puzynina, J. and Pajdzińska, A. (1996), "Etyka słowa", in Miodek, J. (red.), *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, Forum Kultury Słowa, 1995, Wrocław, ss. 35–45.
13. Bartmiński, J. (2012), "Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji", in Markowski, A. and Pawelec, R. (red. nauk.), *Oblicza polszczyzny*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, ss. 32–48.
14. Markowski, A. (2012), Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
15. Peirce, Ch.S. (1903), "The Ethics of Terminology", *A Syllabus of Certain Topics of Logic*, Alfred Mudge & Son, Boston, pp. 10–14.
16. Peirce, Ch. S. (1931), The Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Harvard University Press, Cambridge.
17. Pierce, C. (2000), The Beginnings of Pragmatism, Aletheia, St. Petersburg.
18. Ogienko, I. (1908), "The History of Ukrainian Grammatical Terminology", *Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kiev*, vol. 1, pp. 94–129.

19. Ogienko, I. (2001), Institute of the Ukrainian Scientific Language in Kiev, access mode: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm>, date of application 25.11.2017.

20. Lyubinsky, M. (1928), "Attention to the project of elementary grammatical terminology of the State

Commission for the regulation of Ukrainian spelling", *Bulletin of the Institute of Ukrainian Scientific Language*, No. 1, pp. 30–36.

Подано до редакції 18. 04. 2018 р.

Іващенко В. Л., доктор філологічних наук,
старший научний співробітник, професор кафедри видавничого дела,
Інститут журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПОНЯТИЕ «ЭТИКА ТЕРМИНОЛОГИИ» В КОРРЕЛЯЦИИ СМЕЖНЫХ ПОНЯТИЙ

Аннотация. *Сегодня представляется актуальным обоснование целесообразности возрождения несколько подзабытого в научных кругах понятия «этика терминологии», которое входит в парадигмы научных понятий «этика науки» / «научная этика», «лингвистическая этика» / «лингвоэтика», «языковая этика», «этика языка / речь», «этика слова», «этос постнеклассической науки» и др. В предлагаемой статье сопоставлены корреляции определенных понятий в польском, украинском и русском языках, прокомментированы взгляды некоторых языковедов об особенностях их функционирования в различных лингвистических пространствах. На фоне разграничения этих единиц раскрывается содержание и современное понимание понятия «этика терминологии», которое впервые предложил Ч. С. Пирс. Учитывая специфику использования технической и гуманитарной терминологий, актуальным является также использование понятий «этика технической терминологии / этика терминологии технических наук» и «этика терминологии гуманитарных наук» («этика философской терминологии», «этика грамматической терминологии» и т. д.).*

Ключевые слова: *научное понятие, этика терминологии, содержание понятия, функционирование, парадигма.*